

Interreg

Slovensko – Česko

Spolufinancovaný
Európskou úniou

FOND MALÝCH
PROJEKTŮ

ER BBK
EUROREGION BÍLÉ - BIELE KARPATY

Po stopách spoločnej histórie 20. storočia – Funkcionalizmus

PRIEMYSEL V TRENČÍNE
ING. VOJTECH BRABENEC

Výhradnú zodpovednosť za obsah tejto publikácie nesú jej autori a nedá sa stotožniť
s oficiálnym stanoviskom Európskej únie

Ing. Vojtech Brabenec, Trenčín:

Priemysel v Trenčíne

Predchodcom priemyselného spôsobu výroby boli od nepamäti remeslá, nakoniec po stáročia organizované v osvedčenej sústave cechov. Rozvoj priemyslu v Uhorsku nastal po Rakúsko-Uhorskom vyrovnaní r. 1867. Spriemyselňovanie bolo dôsledkom najmä domáceho dopytu, ktorý domáca výroba ani zďaleka nestačila pokryť. Štát ju podporoval daňovými úľavami a udeľovaním štátnych dodávok, do r. 1898 v celkovom objeme 24 miliónov zl. korún. Štát umožnil aj zamestnávanie cudzincov, takže okolo r. 1900 ich v uhorskom priemysle bolo 10,6% medzi vyššími úradníkmi a až 24,1% medzi technickými úradníkmi. Ešte v r. 1901 priemysel pokrýval prakticky len domáce potreby.

Cechy boli centrálné zrušené zákonným článkom č. VIII z r. 1872, a už v r. 1874 bol prijatý nový živnostenský zákon. Remeselníci (v r. 1870 ich v Trenčíne bolo 274) pociťovali nástup priemyslu ako svoje ohrozenie, a keďže cechy im vzali, na obranu svojich záujmov sa združovali inak - v Trenčíne v r. 1880 si založili Trenčiansky obchodnícky a remeselnícky spolok. Remeslá sa zčasti zachovali, ale v niektorých odvetviach sa postupne transformovali do začínajúceho priemyslu. V r. 1912 bolo v Trenčíne už len 177 remeselníkov v 54 druhoch remesiel.

Priemysel sa z dnešného hľadiska vyznačuje vo vyššej miere strojovou výrobou, sústredením výrobných kapacít, spoluprácou s poddodávateľmi, objemom výroby, zložitou výrobou aj výrobkov. V počiatkoch spriemyselňovania to ale celkom takto nevnímali, a nazývali priemyslom už rozsiahlejšiu remeselnú výrobu. Rozlíšenie remesiel a živností od priemyslu podľa ich pôvodných názvov spred r. 1918 v úradných záznamoch sťažuje okolnosť, že (na rozdiel od slovenčiny aj nemčiny) vtedy takmer výlučne používaná maďarčina má pre remeslo, živnosť aj priemysel jediné slovo - ipar. Niektoré remeselnícke dielne sa však naozaj menili do takej podoby, že aj z dnešného pohľadu nadobúdali vlastnosti priemyselnej výroby.

Koncom monarchie boli na Slovensku v niektorých odvetviach priemyslu (napr. papier, textil, garbiarstvo, železiarstvo, drevárstvo) výrazne väčšie kapacity, než bol podiel obyvateľstva, čo po vzniku 1. ČSR prinieslo odbytovú krízu, boj o existenciu a zánik mnohých podnikov aj s dobrým menom a dlhou tradíciou. V podmienkach nového štátu k tomu prispela aj istá nedôvera k slovenským podnikom a dvojnásobne vyššie náklady na dopravu na Slovensku, než boli v Čechách. K postupnému zlepšeniu situácie slovenského priemyslu prispelo založenie Ústredného združenia slovenského priemyslu v Bratislave ako aj už dávnejšie existujúce obchodné a priemyselné komory.

V histórii vzniku a rozvoja priemyslu nemôžeme obísť dôležitú špecifickú podmienku každej priemyselnej výroby, a to je energia na pohon strojov. Priemyselná výroba prakticky nebola možná bez zavedenia pohonov väčšieho výkonu, než dokázal vyvinúť človek - to je nanajvýš zopár stovák Wattov ako-tak trvalého výkonu.

Až zavedenie piestových parných strojov dalo k dispozícii vyšší výkon, čím sa umožnil vznik skutočnej hromadnej priemyselnej výroby. Tieto parné stroje s kotlami však boli vhodné viac na

konštantný, než na premenlivý výkon. Okrem problémov s reguláciou ich výkonu tu ešte pristupovala potreba viac-menej trvalej obsluhy so špecifickou kvalifikáciou, nároky na priestor nielen pre stroj samotný, ale aj pre kotol na výrobu pary a skládku paliva. Výhodou bola jednoduchosť prevádzky aj údržby, robustnosť a nevelká závislosť na druhu paliva, určená len druhom kotla, ktorý vyrábala paru.

Ako pohony sa kde-tu vyskytli aj parné turbíny, avšak v značne menšej miere než parné stroje.

Po parných strojoch sa dokonalejším zdrojom energie stali výbušné motory, Dieselove (výbušné naftové) aj benzínové (vznetové). Pri porovnatelnom výkone mali voči parným strojom výhodu v menších rozmeroch, pohotovejšom výkone, menších nárokoch na obsluhu a lepšej regulácii výkonu. Naopak, ich nevýhodou bola úplná závislosť na dostupnosti špeciálneho paliva, väčšia zložitosť, menšia robustnosť a väčšia náročnosť na údržbu.

Ďalším zdokonalením boli motory elektrické. Nepriniesli síce voči výbušným motorom radikálne zmenšenie rozmerov, zato však jednoduchšiu konštrukciu, ktorá nekladla až také nároky na údržbu. Elektrina pre ne však bola ešte viac špeciálnym "palivom", najmä tým, že sa prakticky nedala uskladniť (ak máme na mysli väčšie výkony). Chod elektromotorov je už plne závislý na okamžitej a trvalej dostupnosti vhodnej formy elektrickej energie. Bežné el. motory však pre obsluhu nevyžadovali žiadne špeciálne znalosti. Variabilita druhov elektrických pohonov umožnila ich lepšie prispôsobenie charakteru mechanickej záťaže.

Všetky uvedené druhy pohonov sa historicky uplatnili pri vzniku priemyslu aj v Trenčíne, avšak trvale sa napokon udržali elektromotory, na ktoré sa postupne prešlo z parných aj výbušných motorov.

Pri pohonoch strojov okrem druhu paliva zaznamenávame historický vývoj aj v spôsobe pripojenia: v počiatoch priemyslu (aj v Trenčíne) sa používal skupinový pohon viacerých strojov, poháňaných jedným spoločným pohonom (motorom parným, alebo výbušným, či elektrickým) cez transmisné prevody. Ich transmisné hriadele boli umiestnené pod stropom, zväčša na stenách. Z remeníc upevnených na hriadeľoch spravidla klinmi boli plochými koženými remeňmi poháňané remenice jednotlivých strojov, vybavených mechanickou spojkou. Spojka na stroji umožňovala jeho individuálne pripojenie a odpojenie, zatiaľ čo spoločný pohon aj s transmisným prevodom zostávali v chode. Transmisné prevody bývali otvorené (nechránené), čo vytváralo trvalý zdroj nebezpečenstva úrazu. Neskôr sa transmisie nahradzovali samostatnými elektromotormi pre každý stroj. Veľkosť zaťaženia takéhoto skupinového pohonu bola o to menej závislá na pripojení či odpojení jedného stroja, o čo viac strojov bolo z neho poháňaných. Inak povedané, pri väčšom počte strojov na jeden spoločný pohon sa zaťaženie pohonu až tak veľmi nemenilo, čo bolo výhodné pre horšie regulovateľné pohony, hlavne parné stroje.

Začínajúca priemyselná činnosť sa čoskoro stala predmetom štátneho dozoru. Bezpečnosť v priemysle riešili zákonné články č. XVII z r. 1885 a č. XXVIII z r. 1893. V r. 1886 vyšlo ministerské nariadenie č. 22.790 o dozore nad parnými kotlami. Dozorom nad priemyslom boli od r. 1901 poverení takzvaní priemyselní inšpektori (Iparyfelügyelők), okrem iného vykonávali dozor nad parnými strojmi, acetylénovými prístrojmi, elektrotechnikou. Ich činnosť trpela nedostatkami hlavne z dôvodu ich nedostatočných skúseností a svoju prácu vykonávali zväčša byrokraticky. Preto si časom samotní priemyselníci zaviedli vlastnú skúšobnú spoločnosť podľa rakúskeho vzoru, ktorá mala aj štátnu autorizáciu. Nový československý štát síce prevzal uhorský priemyselný inšpektorát, maďarské osadenstvo však prepustil ako štátne nespôahlivé a inštitúciu zreorganizoval zriadením komisariátov obsadených "československými" odborníkmi. Aj v Trenčíne bol zriadený tzv. kotolný komisariát. Vykonával revízie zariadení ako platenú službu. Pôsobnosť komisariátu však bola širšia než uvádzal jeho názov, pokrývala okrem kotlov aj acetylénové prístroje a elektrotechnické zariadenia. Nariadením ministra s plnou mocou pre správu Slovenska č. 22 z 26.5.1921 sa komisariáty rozdelili na strojný a elektrotechnický. V r.

1922 bol dozor nad kotlami podriadený technickým odborom župných úradov až do r. 1.7.1928, kedy vytvorili samostatné strojné oddelenia v rámci okresných úradov nového krajinského zriadenia. Priemyselný dozor prechádzal postupne ďalšími zmenami v rámci oddelenia pre strojnictvo a elektrotechniku vládneho referátu pre verejné práce, a členil sa na viaceré pododdelenia.

V uvedenom rámci vznikala aj priemyselná výroba v Trenčíne, avšak o niečo neskôr než v iných porovnateľných slovenských mestách. V r. 1891 z 15 najvýznamnejších tovární v celej župe nebola ani jedna v Trenčíne. Postupná zmena nastala okolo r. 1900 a významne ju podporilo pripojenie Trenčína na železničnú sieť:

1878 vybudovanie železnice po Trenčín, končila v Zlatovciach

1883 postavenie prvého trenčianskeho železničného mosta cez Váh a predĺženie železnice do Trenčína a Žiliny

1901 vybudovanie železnice do Topoľčian

1905 postavenie druhého trenčianskeho železničného mosta cez Váh a vybudovanie druhej koľaje

V lete 1918 boli už Trenčíne tieto významnejšie priemyselné podniky (v zátvorke je vtedajší počet pracovníkov):

súkenka Tiberghien Fils (140), liehovar Kornhauser a Herzka (51), borovičková továreň (27), výrobnia trhavín Hunnia (19), gumonka Reithoffer (14), mestská elektráreň (7), tlačiareň Gansel, kotláreň Lonský

Priemyselné prevádzky v samom počiatku (druhá polovica 19. storočia) sa umiestňovali neplánovane, aj v strede mesta. Ako príklad môžeme uviesť Ganselovu tlačiareň, továreň Karola Lonského, ateliér Tatrafilmu, Cvičekov "kozmetický závod" a azda aj Hornovu a Schanerovu továreň.

Pre tie väčšie priemyselné prevádzky však bolo dôležitejšie napojenie na okolie (doprava, voda, odkanalizovanie), závažnosť ich vplyvov na okolie (komíny, hluk, odpady) ako aj väčšia náročnosť na zabratie plochy. Toto všetko už pomerne skoro viedlo k sústreďovaniu priemyslu mimo stredu mesta. Najskôr to bola terajšia Štefánikova (vtedy Fridrichova) ulica, kde po (Fridrichových) kasárňach vznikali po r. 1900 továrne Titanit, Tiberghien (+ jej bytovky a vilky), Borovičková, továreň na rámy, tuzemský lesný priemysel, Reithofferova gumonka, valcový mlyn, tehelňa, kameňolom, Fridrichove kasárne, muničný sklad, vojenská nemocnica, prístavba kasární, neskôr mliekareň, dôstojnícke a ďalšie domy 1.ČSR, ...)

Výroba sa najmä neskôr orientovala aj na pravobrežnú časť mesta. Krátko po r. 1900 za mostom síce vznikla Dieterova továreň na pieskový a cementový tovar, ale ďalší priemysel na pravom brehu Váhu vyrástol až po niekoľkých desaťročiach: autoopravovňa (AOZ), vojenský sklad benzínu, Kvasnicová, Nehera (Odeva), pila poniže Istebníckej žel. stanice, po 2. svet. vojne aj nábytkáreň, pekáreň, bavnárske závody.

Mestský pivovar

V Trenčíne je dávna tradícia varenia piva, o čom sa zachovalo množstvo archívnych záznamov. Už v roku 1380 Trenčín dostal od Ľudovíta I. právo variť a predávať (čapovať) pivo. Príjem z predaja piva bol najvýznamnejšou položkou v príjmoch mesta. Výlučné právo mesta Trenčín na varenie pšeničného piva obnovil Ferdinand I. listinou z 16. februára 1546 s tým, že výnos sa má použiť na údržbu mestských opevnení. Varenie iného piva však bolo dovolené komukoľvek.

V roku 1553 bol postavený nový rozsiahly mestský pivovar s pomerne veľkou kapacitou - zamestnával až štyroch sládkov. Varilo sa v ňom prevažne pšeničné pivo s prísadou

jačmenného sladu a chmeľu. Za poplatok si v ňom tiež dávali variť pivo obyvatelia z okolia. Mešťanom sa pivo varilo za nižší poplatok. V 17. storočí malo už trenčianske pivo (všeobecne nazývané slovenským pivom) dobré meno aj mimo mesta a vyvážalo sa do širokého okolia, často na pltiach až na Dolnú zem. Miestna úroda obilia na majeroch a chmeľu z mestských chmeľníc už stúpajúcej produkcii pivovaru nestačila, preto sa museli dokupovať v okolí. Mestský pivovar v roku 1708 vyhorel, ale čoskoro bol opäť v prevádzke a postupne zvyšoval výrobu. Vtedy sa už varilo jačmenné pivo. Ročne sa uvarilo okolo 25 várok piva. Časť z každej várky sa odovzdávala ako odmena mestským zamestnancom, od richtára a farára až po mestských hájnikov.

Budova mestského pivovaru, tzv. Bauerov dom, bola po druhej svetovej vojne zbúraná na Vajanského ulici (teraz je to oblasť hotel Laugaricio - obchodný dom Prior). Keď budova tohoto pivovaru kedysi prestala slúžiť výrobe piva, používala sa na bývanie, istý čas po vzniku 1. ČSR tam bola aj krčma.

V archíve sa zachoval plán pivovaru v dolnej mestskej časti Humná, datovaný 1788.

Dňa 11. júna 1790 v Trenčíne zhorel pivovar.

Okrem mesta mali aj Illésházyovci jeden, neskôr dva pivovary, popri nich aj výčapy. V 18. storočí, najmä však po vyhorení mestského pivovaru v roku 1708, pribúdajúce šľachtické súkromné pivovary predstavovali pre mestské pivo nepovolenú konkurenciu, ktorej však mesto len ťažko čelilo, hoci bolo v práve.

Mestské pivné právo sa však nevyužívalo len v mestskom pivovare, ale za poplatok sa aj prenajímalo mešťanom, ktorí ho využívali vo svojich drobných súkromných pivovaroach. Ich počet v priebehu 17. storočia postupne narastal zo štyroch až na desaťnásobok.

V trenčianskom pivovare, ktorého majitelia boli Kugel a Spitzer, v tretej štvrtine 19. storočia pracoval jeden sládok a dvaja robotníci. Pivo sa varilo v štvorrohej panvici počas celého roka. Tu sa v roku 1872 vyrobilo 2008 vedier piva, nasledujúci rok iba 1548 vedier, o ďalší rok neskôr však už len 736 vedier. Tento pokles výroby dokumentuje zákonitý pokles a následný zánik malovýrobcov s príchodom priemyselnej éry koncom 19. storočia, kedy ju nahradila veľkovýroba piva v moderných priemyselných pivovaroach nie síce priamo v našom meste, ale v Ilave a v Bytči.

Do Trenčína sa dovážalo aj moravské pivo, z Brumova a Jarošova, čomu dozaista prispelo aj postavenie železnice z Trenč. Teplej na Moravu v roku 1888.

Varenie piva v Trenčíne zaniklo v závere 19. storočia.

Ilavské pivo a jeho konzum dali meno novému hotelu postavenému začiatkom 20. storočia pri evanjelickom kostole: barón Popper, majiteľ Ilavského pivovaru aj nového hotela ho nazval Ilava. Neskôr (azda aby nepripomínalo väznicu?) nový majiteľ nazval hotel svojim menom: Janík, neskôr známy ako Trenčan.

Pivo dovážané za 1.ČSR z Uherského Brodu sa rozvážalo zo známeho Zelíkovho skladu vo dvore Vlachého hostinca na námestí sv. Anny č. 6 (teraz ázijská reštaurácia). Nebol to však jediný sklad piva v Trenčíne. V r. 1943 sklad patril už vdove Amálii Zelíkovej. Pivo sa tam chladilo kusmi ľadu nasekanými v zime z Váhu a uskladňovanými pod pilinami až do leta, alebo ľadom umelo vyrobeným v trenčianskej ľadovni pani Defriesovej na Hasičskej ulici, susediacej s južným okrajom vtedajšej hasičskej zbrojnice. Mestská ľadáreň bola v činnosti od r. 1912, denne vraj vyrobila pol vagóna ľadu.

Majiteľom ďalšieho bol J. Vyskočil, sklad a vývoz piva, filiálka v Trenčíne na Štefánikovej ulici 26, tel. 134. Neskôr sídlil neďaleko spomenutej ľadovne na dnešnej Pribinovej (kedysi Váhovej) ulici č. 1, na jej juhovýchodnej strane, zhruba oproti činžovému domu, v asi treťom dome povýše katolíckeho kultúrneho domu.

Ďalší bol sklad piva Winterstein a Kola Trenčín, Štúrovo námestie 141 (kde bol neskôr mliečny bar). Keďže to bol židovský podnik, koniec 1.ČSR neprežil.

História varenia piva v našom meste, zdá sa, nemusí byť uzavretá. Od leta 1996 na sídlisku Juh v nákupnom stredisku Južanka v Prvom trenčianskom pivovare Matúš Čák Trenčiansky varili Kucharovič a Weiner svetlý ležiak pod názvom Matúš Čák; neplnilo sa do fliaš, ale čapovalo sa v podniku, kde sa vyrábalo.

Spomeňme aspoň stručne aj trenčianske víno. V Trenčíne sa vyrábali nielen destiláty, ale aj víno, a to ovocné ale tiež hroznové, dokonca z tunajšieho hrozna. Oblasť Trenčína je totiž na Považí severnou hranicou rozšírenia viniča. Tento sa tu pestoval od nepamäti najmä v Zlatovciach až do rokov 1870 - 1880, kedy najmä následkom rozšírenia chorôb viniča jeho pestovanie postupne zaniklo a neskôr sa už neobnovilo. Netreba však ľutovať, lebo, zrejme v dôsledku malého obsahu cukru zapríčineným našim pre hrozno predsa len dosť chladným podnebím, trenčianske víno bolo vraj také kyslé, že sa pilo, ako píše Branecký vo svojom historickom vtipе, iba za trest. Uvádza, že istý obvinený sa radšej priznal, než aby bol prinútený vypiť pohár trenčianskeho vína. Pamiatkou na tieto časy je doteraz pretrvávajúce a často používané miestne pomenovanie výrazného kopca (Čechovka) medzi Zlatovcami a Orechovým ako "Vinohrady". Divoké domáce hrozno (svetlé aj tmavé) sa od nepamäti aj naďalej kde-tu v Trenčíne a okolí v nevelkom množstve pestuje pri domoch, a hoci nie je nadmerne kyslé, používa sa len na priamu spotrebu ako pochúťka.

Tlačiarne

Prvú trenčiansku tlačiareň založil prisťahovaný pražský exulant Václav Vokál v r. 1637, ktorá (po jeho smrti v rukách jeho nasledovníkov) tu fungovala až do r. 1664, kedy bola predaná do Ziliny. Nie je celkom objasnené, či nasledujúce dve storočia bola v Trenčíne tlačiareň.

V roku 1850 založil v Trenčíne svoju tlačiareň Leopold Gansel (nar. 1826 v Uherskom Brode, zomrel v Trenčíne v r. 1905) vo dvore domu č. 40 na severovýchode trenčianskeho hlavného námestia. Mala dva ručné lisы a sedem zamestnancov.

V roku 1901-1902 Ganselova firma presídlila do prízemia budovy bývalého hotela Zlatý baran na hlavnom námestí (budova č. 19). Okrem tlačiarne súčasťou podniku bolo aj vydavateľstvo, a obchod papiernictvo a kníhkupectvo. V predaji bol okrem iného veľký výber pohľadníc a všeobecných aj špeciálnych máp. Obchod bol až do znárodnenia na južnejšom rohu podchodu pod budovou bývalého hotela Zlatý Baran, s vchodom z hlavného námestia (Masarykovo nám. 12). Za obchodom bola jedna miestnosť, v ktorej bola tlačiareň, vybavená 4 rýchlolisami a dvomi príklopkami. Na prvom poschodí bola knižárska dielňa a v zadnej, vtedy prízemnej, časti bol sklad papiera.

Zmienenú budovu v r. 1919 prestavovali. V dovtedajšom širokom podjazde spájajúcom hlavné námestie s Palackého ulicou vybudovali schodište na šírku takmer celého podjazdu, zostal len prechod úzky len málo vyše metra. Schodište viedlo na poschodie, do kinosály nového kina Bio Zora v nadstavbe nad západnou časťou prejazdu. Pod samotným schodišťom zriadili mestské záchody. V priestore za schodišťom, teda pod kinosálou, vybudovali halu s okennou stenou na Palackého ulicu. Do tejto haly sa tlačiareň v r. 1920 rozšírila. V pôvodných priestoroch zostalo 6 rýchlolisov a knižárska dielňa. Do novej haly umiestnili sadziareň a dva rýchlolisы, jeden rastrovací stroj, tri príklopy a rezačka. V r. 1924 tlačiareň získala prvý sádzací stroj z Rakúska - dovtedy sa sádzalo ručne.

Ganselova tlačiareň bola svojho času prvou modernou a najvýznamnejšou tlačiarňou v Trenčíne, ba aj na strednom Považí. Tlačila sa v nej väčšina nielen textových tlačovín (novín, časopisov, kníh, rôznych letákov), ale vo významnej miere aj pohľadníc, najmä v období od r. 1897 do polovice dvadsiatych rokov. V r. 1920 tlačiareň dostala väčšie zákazky, hlavne od

železníc. Vtedy zažila svoj najväčší rozvoj. V tom čase v nej pracovalo až 40 zamestnancov, z toho 12 sadzačov.

Od r. 1902 v podnikaní pokračoval syn Leopolda Gansela Izidor (nar. 1868 v Trenčíne), ktorý si v období I. svetovej vojny zmenil priezvisko na Gábor. Po ňom prevzal podnik jeho syn Andor (Andrej) Gábor (nar. 1900 v Trenčíne) až do r. 1940. Dovtedy podnik stále niesol meno zakladateľa "Leopold Gansel". V roku 1940 Ganselovu firmu kúpil a v podnikaní pokračoval pod svojím menom JUDr. Vojtech Čelko (tiež "Cselko"), ktorý v r. 1942 - 1944 aj doplnil ďalšie potrebné stroje. V r. 1945 rozhodnutím ONV bola tlačiareň daná pod národnú správu, ktorá bola v r. 1946 zrušená a podľa vtedajšieho reštitučného zákona bol podnik vrátený pôvodným majiteľom Gáborovcom, od ktorých ju Dr. V. Čelko znova odkúpil. Avšak už v r. 1949 uznesením Zboru poverenikov bola začlenená do vytvorenej Kumulatívnej národnej správy a správcami tlačiarne sa stali Július Truska a Dr. V. Čelko. V rámci znárodnenia bol vytvorený národný podnik Západoslovenské tlačiarne, do ktorého v r. 1949 začlenili znárodnené trenčianske tlačiarne. Bývalá Ganselova tlačiareň sa stala jedným z ich závodov, viedol ho bývalý majiteľ Dr. V. Čelko. K závodu pričlenili aj okolité prevádzky mimo Trenčína.

V povojnových podmienkach sa nové stroje istý čas nedali zadovážiť, ako si to žiadala zmena sortimentu a zvýšenie objemu najmä tlačív. Po znárodnení sa strojový park do istej miery postupne modernizoval. V r. 1951 zrušili obchod a do jeho priestorov premiestnili knižársku dielňu a na prvé poschodie umiestnili strojovú aj ručnú sadziareň.

Od r. 1953 sa závod nazýval Merkantilné tlačiarne, n.p. Bratislava, prevádzkareň Trenčín a od r. 1958 znova Západoslovenské tlačiarne, n.p., závod 07, Trenčín. Tlačiareň do januára 1959 viedol Jozef Brunovský. Celý ten čas bývalá Ganselova tlačiareň existovala v zmienenej prízemnej zostavbe v podchode medzi hlavným námestím a Palackého ulicou. Tunajšie priestory neposkytovali dobré pracovné podmienky: boli studené, zle osvetlené, zčasti vlhké, nepriaznivé pre medzioperčnú dopravu.

V r. 1959 sa tlačiareň presťahovala do novostavby na vtedajšej Krížovej ulici a jej strojový park bol radikálne vymenený tak, že vyhovoval pre široký rozsah tlačových úloh, okrem výroby kníh. Tlačiareň nahradila tri predvojnové tlačiarne v Trenčíne a päť v okolí. Oproti povojnovému sa stav zamestnancov zvýšil o štvrtinu a objem výroby na dvojnásobok. Tlačiareň od januára 1959 do apríla 1961 viedol Vladimír Boško, po ňom do októbra 1963 Vincent Topolčány, potom Štefan Lajda. Po spoločenských zmenách roku 1989 bola tlačiareň sprivatizovaná firmou Ludoprint, ktorá vlastnila aj papiereň v Bobote. Po čase bol pristavaný obytný priestor, výroba zastavená, strojné zariadenie zlikvidované. Areál a prázdnu budovu prevzali noviny Pardon, kde zriadili aj vlastnú tlačiareň s novým strojným zariadením.

Po Ganselovi založil ďalšiu tlačiareň v Trenčíne v r. 1862 František Xaver Škarnitzel mladší zo Skalice. Sídlila na prízemí domu č. 33 na hlavnom námestí, v prízemí bývalej vyššej dievčenskej školy. Zakladateľ bol synom skalického kníhtlačiara, odkiaľ si priviezol aj časť tlačiarneho zariadenia. Škarnitzel nielen že tlačil pre potreby mesta a župy. Okrem toho založil, vydával, vlastnil aj redigoval miestny týždeník "Vágvölgyi lapok". Škarnitzel si v r. 1903 zmenil meno na "Ferenc Sándor", čo nasledujúceho roku premietol aj do pozmeneného názvu svojej firmy. Časom sa stal majiteľom domu, ktorý stál na rohu, kde sa stretá Palackého ulica s hlavným námestím (pri hoteli Tatra). Do časti tohoto domu premiestnil svoju tlačiareň. Tu existovala do r. 1918, potom zanikla.

V r. 1930 - 1935 existovala Knihtlačiareň okružných notárov. Jej názov hovorí o jej zameraní aj dôvode vzniku. Po zániku splynula s Ganselovou tlačiarňou.

Neveľkú tlačiareň založil v Trenčíne v r. 1906 Ignác Landstein na Palackého ulici č.9. Od r. 1915 ju vlastnil Michal Balogfalvy a presťahoval ju neskôr na Štúrovo námestie č. 5. Po jeho bankrote sa ďalším majiteľom tlačiarne od r. 1919 stala Myjavská banka. Od nej ju odkúpil prvý

majiteľ Ignác Landstein. V jeho rukách od r. 1922 tlačila pod firmou "Grafia" a časom presídlila do ulice Ľudový hájik č. 3. Ako bývalý židovský majetok prešla v r. 1940 do rúk Františka Pinčáka. V r. 1942-1945 je ako majiteľ Grafie uvedený František Švehla. Potom ju až do znárodnenia viedol Štefan Černík, pod menom ktorého bola tlačiareň v Trenčíne známa. Pôvodný majiteľ I. Landstein zahynul v priebehu druhej svetovej vojny. Po vojne sa v apríli a máji 1945 v Grafii tlačili Frontové zprávy Malinovského armády. V r. 1948 -1949 bola už znárodnená tlačiareň Grafia začlenená do znárodnenej Ganselovej tlačiarne, čím zanikla.

Malú tlačiareň mal v Trenčíne od r. 1935 aj Alexander Schulz, bývalý prvý strojný sadzač v Ganselovej tlačiarňi, ktorý sa osamostatnil z finančných dôvodov. Jeho tlačiareň bola na Štúrovom námestí č. 5 vo dvore. V roku 1940 bola táto tlačiareň od tlakom konkurencie väčších tlačiarňi zanikla a bola včlenená do tlačiarne Grafia.

Od r. 1899 do 1913 existovala v Trenčíne aj tlačiareň Szold Henrik, jej majiteľ tiež vydával pohľadnice. Po jej zániku prevzal jej strojnú zariadenie a zriadil si vlastnú tlačiarňu dielňu v r. 1913 aj Zoltán Mihály. Zanikla bez pokračovateľa v júli 1919.

V decembri 1918 JUDr. Karol Štúr založil pre svoje noviny Kníhtlačiareň Trenčanských novín. Zanikla v marci 1919 a prevzala ju Kníhtlačiareň okružných notárov.

Liehovar a kvasnicová továreň Kornhauser a Herzka

Už v roku 1872 v Trenčíne existoval liehovar ktorého majiteľ bol Leopold Kornhauser. Denne spracoval 90 vedier kvasu a ročne vyrobil okolo 700 vedier liehu. Zamestnával 1 páliča a 9 robotníkov počas 7 - 8 mesiacov prevádzky v roku. Na výrobu už používal destilačnú kolónu. Už od r. 1883 vyrábali v Trenčíne kvasnice.

V roku 1886 bol v Trenčíne založený malý hospodársky liehovar, zariadený na spracovanie obilia. Jeho majitelia boli Kornhauser a Herzka.

Stál neďaleko tzv. "Dolnej" železničnej stanice, na mieste, kde bola neskôr v čase 1.ČSR postavená veľká budova Nemocenskej poisťovne.

V roku 1887 tu vyskúšali prototyp nového prístroja na pálenie liehu, ktorý vynášiel aj vyrobil známy trenčiansky remeselník František Lonský, kotlár a medikováč. Týmto prístrojom sa veľmi významne skrátil čas pálenia (z pôvodných 4 hodín na 1 hod 20 min.), tiež sa zvýšila výťažnosť suroviny a zjednodušila sa obsluha. 28. júna 1887 bol Lonskému prístroj v Uhorsku patentovaný.

Na odpade z liehovaru, neskôr aj z výroby kvasníc založili vedľajšiu produkciu: využívali ho na výkrm vlastných volov, ktorých potom vyvážali do Viedne v množstve 150 - 200 kusov ročne. Zrejme sa nejednalo len o volov, ale aj o kravy, pretože v lete 1917, v čase vojnovnej núdze o všetko, hlavne o potraviny, uzavrelo mesto s liehovarom zmluvu, podľa ktorej liehovar dodá mestu denne 400l mlieka, a za to od mesta dostane časť krmiva a uhlia.

Liehovaru koncom osemdesiatych rokov pribudol nový parný kotol, čím sa stal jednou z prvých tovární na území Trenčína. Tu vyrástol aj jeden z prvých "vysokých" priemyselných komínov v celej histórii nášho mesta. Okolo roku 1900 mal už liehovar dva komíny.

V roku 1889 k liehovaru pribudla výroba kvasníc, ktoré sa však väčšinou vyvážali do Viedne. Táto výroba znamenala začiatok priemyselnej éry v Trenčíne. Kvasnice sa vyrábali z obilných zápar.

V roku 1914 už liehovar patrilo do zväzu viedenských firiem Ernst a Erdős. V čase prvej svetovej vojny bol nedostatok obilia, preto sa začala spracúvať aj melasa. V júni 1918 tu bolo zamestnaných 21 civilov a 30 vojnových zajatcov.

Po prevrate v roku 1918 bol podnik pretvorený na účastinnú spoločnosť s majetkom 3 milióny korún a ďalej rekonštruovaný. Hlavnými akcionármi boli Tatrabanka a spoločnosti Ernst a Fleischl Budapešť. Tak vznikla "Prvá slovenská továrňa na droždie, lieh a pokrmové masti, úč. spol." Jej riaditeľom sa stal inž. Ján Komárek. V roku 1924 sa uvádza ako "Prvá slovenská továrňa na lieh a droždie", Fabričná (!) ul. 398.

V roku 1926 továrňu kúpil majiteľ Časlavskej droždiarne Ing. Emil Pick. Výroba sa postupne preorientovala na spracovanie melasy a neustále sa zvyšovala. Počet zamestnancov sa z 30 zväčšil až na 60 v roku 1930. Riaditeľom bol naďalej inž. Komárek.

Postupne bolo čoraz jasnejšie, že umiestnenie sa čoraz viac stáva faktorom obmedzujúcim ďalší rozvoj a zväčšovanie podniku, pretože na dovtedajšom mieste už nevyhovoval ani pre podnik samotný, ani pre jeho okolie.

Preto sa jeho majitelia rozhodli riešiť celú otázku veľkoryso novou výstavbou na úplne inom mieste.

Pre nové umiestnenie podniku bolo dôležité jeho odkanalizovanie a pripojenie na železniciu.

Pôvodne sa počítalo s umiestnením novej továrne oproti vtedajšej železničnej stanici, t.j. približne na dnešnej Hodžovej ulici na Sihoti. Došlo už ku kúpe pozemkov, boli vykonané prípravné práce a bola zisťovaná únosnosť pôdy.

Z technických príčin bolo však potrebné pôvodné stavenisko opustiť a vyhľadať nové miesto. Bolo nakoniec nájdené v najjužnejšom cípe katastra obce Istebník, kde továrňu stojí dodnes.

Výstavba novej továrne sa uskutočnila v čase veľkej hospodárskej krízy, preto bola v tom čase nielen veľmi významnou investičnou akciou, ale aj jednou z mála nových pracovných príležitostí. Budova hlavnej strojovej dodnes nesie tabuľku s letopočtom postavenia: 1930. Na okraji areálu bol postavený kultúrny dom so sálou.

Na výstavbe novej továrne sa významne podieľal známy trenčiansky staviteľ Dominik Filipp.

V rámci výstavby bol postavený aj približne 42 metrov vysoký továrenský komín z pálených tehál (okolo r. 1990 bol rozobraný).

Objekty pôvodného liehovaru boli neskôr zrušené zrejme pri výstavbe "paláca" Nemocenskej poisťovne niekedy v tridsiatych rokoch. Zostala len stará prízemná budova na rohu ulíc K dolnému nádražiu a Krížová (teraz Jilemnického), používaná potom na bývanie, neskôr ako sídlo lekárskej posudkovej komisie; zbúraná bola na jeseň roku 1997. Na jej mieste stojí nová budova sociálnej poisťovne.

Po dostavaní novej továrne bola do nej prenesená výroba kvasníc nielen zo starej trenčianskej továrne, ale aj z veľkej továrne v Časlavi, ktorá bola súčasne zastavená. Táto výroba spočiatku nakrátko figurovala pod hlavičkou pôvodnej firmy: PICK, drožďárna Časlav, v Trenčíne.

Nová továrňu v Istebníku začala pracovať dňa 5. januára 1932 a bola v tom čase najväčšou továrňou na kvasnice v celej vtedajšej republike (1500 až 2000 ton ročne). V priebehu r. 1932 bola spojená s firmou Veľkotopolčianska čistiareň liehu a výroba pokrmových masť v Topoľčanoch. Vyrábala sa tam okrem liehu aj borovička. Odtiaľ bola v roku 1933 do Istebníka prenesená aj rafinéria liehu a bola prehlásená za slobodné skladište. V priestoroch, ktoré sa takto v Topoľčanoch uvoľnili, bol potom zriadený závod na výroby z uhlíka, neskorší známy Elektrokarbon. Účastinný kapitál sa zvýšil na 6.075.000 korún.

V novej továrni v Trenčíne - Istebníku čoskoro pribudla aj výroba čistého liehu, neskôr aj výroba jedlých tukov, pre ktorú sa začala v roku 1935 stavať nová budova. Výroba tukov v novej budove započala na jeseň roku 1935 a v decembri toho istého roku bola uvedená do prevádzky aj rafinéria tukov. Bola sem pričlenená výroba pokrmových a jedlých tukov z Topoľčian a tiež výroba z Užhorodu (Kosmos). V r. 1936 sa sem premiestnila výroba likérov z Topoľčian. V roku 1937 sa podarilo pozemok továrne rozšíriť kúpou obytného domu č. p. 68. V ňom bola po

adaptácii zriadená bezdaňová destilovňa pre výrobu jemných likérov a bolo sem tiež prenesené likérové oddelenie z Topoľčian.

V roku 1939 bola kapacita výroby kvasníc 10 ton denne. Toto množstvo nebolo možné na Slovensku spotrebovať, preto sa kvasnice vyvážali nielen do Čiech, ale aj do iných štátov. Pre vývoz do trópov boli už za 1. ČSR vyvinuté a vyrábané sušené kvasnice. Výroba kvasníc vychádzala z melasy ako zdroja cukru pre výživu kvasiniek a určité chemikálie potrebné pre výrobu sa dovážali z Čiech.

Okrem pekárskych kvasníc značky "KHN" sa vyrábali aj iné špeciálne druhy kvasníc a kvasiniek, napr. na výrobu liehu a pre lekárske účely.

Rafinéria liehu spracúvala lieh nielen z vlastnej výroby, ale aj z iných liehovarov. Získavalo sa nielen viacero druhov liehu potravinárskeho (vodkový, exportný a jemný tuzemský), ale vyrábali sa aj denaturovaný lieh. Výrobňa likérov bola veľmi známa svojimi značkovými výrobkami "Old Herold".

Oddelenie pokrmových tukov rafinovalo zahraničné surové tuky (oleje) dovezené zo zámoria a vyrábalo z nich známe výrobky: kokosový tuk "Tatra", ľudový pokrmový tuk "Treta", rastlinné margaríny "Kolos" a "Cedra", mliečny tuk "Cedrus", margaríny "Figaro" a "Rosma".

V tom čase používanie umelých jedlých tukov v kuchyni bolo novinkou a nie každá gazdinka bolo ochotná v svojej domácnosti túto novotu prijať.

Vyrábalo sa aj polievkové korenie "Fenom".

V čase druhej svetovej vojny bol riaditeľom továrne Trenčan Jozef Tiso. V tej dobe bol faktorom obmedzujúcim výrobu tukárne prídel devíz na dovoz surových tukov (olejov), hoci oddelenia výroby kvasníc, liehu a liehovín svojím vývozom sa na získavaní devíz podieľalo.

Továreň na začiatku druhej svetovej vojny zamestnávala vyše 200 robotníkov a 30 úradníkov. Telefón do firmy mal číslo 10 v roku 1940.

V roku 1941 továreň prešla pod Družstvo hospodárskych liehovarov so sídlom v Bratislave.

Prechod frontu na jar 1945 cez Trenčín bol pre závod nešťastím. 1. apríla 1945 Räumungskommando IX. nemeckej armády prikázalo zastaviť výrobu a ochromiť závod demontážou a odovzdaním obidvoch regulátorov parných strojov. V továrni bola veľká zásoba liehu, z toho časť mala byť naložená na pripravené cisterny, zvyšok mal byť zničený. Nasledujúci deň sa ukončila výroba a začala sa montáž potrubia (od nádrží po továrenský kanál) na vypustenie liehu do Váhu. Tiež sa začalo plnenie cisterien, ktoré trvalo do 5. apríla. Spolu sa naplnilo 13 cisterien liehu a 3 cisterny surového oleja. Odišli 5. apríla aj s demontovanými regulátormi a 3 000 litrami liehovín. Pred odvezením sa podarilo zachrániť jednu cisternu liehu a jednu cisternu benzínu tak, že vstupy k nim boli zamurované. Vypúšťanie liehu (zriedeného na 40% vodou) do Váhu trvalo plné štyri dni a noci, od popoludnia 2. apríla do 6. apríla popoludní. Lieh vytekal do Váhu cez výustné odpadové oceľové potrubie priemeru vari štvrt' metra, ústiace do Váhu len kúsok poniže železničného mosta (je tam dodnes, plytko pod hladinou vody). Všetci, ktorí to vtedy zažili, spomínajú na tento nevšedný zážitok dodnes.

Civilné obyvateľstvo z celého okolia sa nakopilo v mieste vypúšťania a do akýchkoľvek nádob sa snažilo nabrať si čo najviac liehu. To nestačilo, ľudia dokonca prelomili plot továrne a naberali lieh najprv z továrenského kanála, potom prerušili prírodné potrubie z nádrží a "čapovali" si rovno z neho. Keď dostali chuť aj na skladište likérov, bol na ochranu povolaný asi 25 členný oddiel žandárov. Potom sa situácia ukludnila a pod asistenciou žandárov si ľudia už len naberali vypúšťaný lieh.

Keď o niekoľko dní v továrni vypukol požiar, bolo šťastím, že už bol lieh vypustený a nemohol sa stať potravou pre oheň.

Dňa 4. a 5. apríla okoloidúce ustupujúce vojská všetkých národností (najmä nemecké, ale aj maďarské a slovenské gardisti), ku ktorým sa vďačne pripojili aj civili, vyrabovali továreň a spôsobili aj škody na zariadení.

Večer 7. apríla nemecké vojsko započalo ničenie koľajníc od istebníckej železničnej stanice až po továreň. Ďalší deň prišli s úmyslom trhavinou odstrelit' ústredný železobetónový stĺp v hlavnej strojovni a tak vlastne zvalit' jej strop. Tým by sa bolo zničilo strojné zariadenie. K tomu už našťastie nedošlo, stĺp aj strojovňa, postavené v roku 1930, stoja dodnes. 8. apríla však nemecká armáda vyhodila do vzduchu malý železničný mostík nad cestou v tesnej blízkosti továrne, kde výbuch spôsobil tiež značné škody na zariadení a črepiny poškodili nádrže. Melasa, ktorá z nich vytekla v množstve zhruba 70 vagónov (asi 900 000 kg, t. j. asi polovica zásob), zaplavila okolie, čím znemožnila ďalšie rabovanie.

Od 10. apríla 1945 Váh, neďaleko ktorého továreň stojí, bol po takmer tri týždne hraničnou riekou medzi obidvoma bojujúcimi vojskami. Okrem továrne v tom čase nebolo na okolí väčšej stavby. Akiste aj preto nemecké vojsko sa počas prestreliek usalašilo priamo v továrni. Žiaden div, že všetky časti továrne boli silne poškodené nielen ďalším rabovaním, ale aj streľbou z pechotných zbraní, guľometov, mínometov, diel. Komín bol šesťkrát prestrelený, deravé boli nádrže na melasu aj na lieh. Podarilo sa však zachrániť destilačné prístroje, kontrolné meradlá, zásoby esencií. 27. mája sa našli a vrátili obidva parné regulátory.

Ráno 29. apríla 1945 do továrne vstúpili vojská Červenej armády. Ďalší deň poručík Ruskov, ako dozor nad priemyslovými podnikmi, spísal protokol o kapacite továrne. 3. mája sa zvolávali zamestnanci, ďalší deň začali opravy továrne. Výroba liehu a kvasníc boli obnovené už 12. mája 1945, zatiaľ len v obmedzenej miere (300 - 400 kg kvasníc denne) pre nedostatok pohonnej energie - používal sa dieselgenerátor 25 HP. Zachránené zásoby liehovín spolu s novou výrobou stali sa zdrojom finančných prostriedkov potrebných pre obnovenie prevádzky v továrni.

Po prechode frontu v roku 1945 bola továreň daná pod národnú správu a bola zrekonštruovaná. Vtedy ju viedli dovtedajší riaditeľ Jozef Tiso, Dr. Ing. Stuchlík a Štefan Chrmo. V novembri 1946 riadenie prebrala správa Družstva hospodárskych liehovarov do roku 1948, kedy bola továreň znárodnená. Ani ona sa nevyhla postupne prichádzajúcemu procesu centralizácie a koncentrácie spojenému s rôznymi reorganizáciami. Stala sa súčasťou vzniknutého podniku Stredoslovenský kvasný priemysel, národný podnik, so sídlom v závode Trenčín. Patrílo sem viac závodov na strednom aj severnom Slovensku. V sept. 1951 sa od Kvasného priemyslu Trenčín odčlenil majer a bol pričlenený k práve zakladanému (8. aug. 1951) Jednotnému Roľníckemu Družstvu v Zlatovciach a v Hanzlíkovej. Po niekoľkých reorganizáciách vznikol v roku 1953 Kvasný priemysel, n.p. Zlúčením všetkých liehovarníckych a konzervárenských závodov vo vtedajšom Západoslovenskom kraji vznikol dňa 1. júla 1960 podnik Západoslovenské konzervárne a liehovary, národný podnik Trenčín.

V roku 1970 sa podnik premenoval na Slovlik, kvasný a konzervárenský priemysel, národný podnik, Trenčín. Okrem trenčianskeho závodu (bola to nielen "Kvasnicová" ale aj výrobná "Borovičková") sem patrili aj ďalšie závody v Novom Meste n. V., Leopoldove, Dunajskej Strede, Malackách, Moravskom Jáne a v Stupave, ako aj egalizačná stanica Vrbové a až 81 pestovateľských páleníc. Podnik zahrnoval nielen klasické výroby čerstvých i sušených kvasníc, liehu, ovocných a vínnych destilátov, ovocných vín, ale aj výrobu octu, kyseliny citrónovej, enzýmov, kŕmnych bielkovín. Posledná z nich sa stala svojím zápachom na takmer tri desaťročia po vojne známou všetkým Trenčanom bez rozdielu, avšak najmä tým z okolia závodu. Kŕmne bielkoviny (známa torula) sa tu vyrábali z odpadu pri výrobe liehu, z melasy a kyseliny citrónovej. Od roku 1964 sa vyrábali sušené kŕmne bielkoviny. Prvotná výroba liehu v Trenčíne bola najskôr obmedzená, neskôr bola zastavená v súvislosti s modernizáciou výroby kvasníc na až 6000 ton ročne. Lieh sa vyrábal už len v jedinom priemyselnom liehovare na

Slovensku v Leopoldove, a to z melasy. V Trenčíne zostala rafinéria liehu, vyrábal sa tu aj denaturovaný lieh, ale najmä verejnosti dobre známe obľúbené destiláty nielen klasické (borovička), ale aj nová séria pod značkou Old Herold: Angelika, Encián, Radix, Gin, Laugaricio vodka, Marhuľa.

Počas spoločenských premien koncom 80. rokov sa podnik pretvoril z národného na štátny pod novým názvom Old Herold Ferm, ktorý sa od 1. mája 1992 zmenil na štátnu akciovú spoločnosť rovnakého mena, a za pár mesiacov bol úspešne sprivatizovaný v prvej vlne kupónovej privatizácie ako akciová spoločnosť vzniknutá 17.4.1992. V roku 1998 bola jedným z najväčších daňových dlžníkov v celom štáte a od 21.9.1998 sa Old Herold stal už len spoločnosťou s ručením obmedzeným a pôvodná akciová spoločnosť išla 27.7.2007 do konkurzu.

V rámci reštrukturalizácie sa v roku 1992 osamostatnila výroba kvasníc a od jej nového majiteľa ju v roku 2003 odkúpila kanadská spoločnosť Lallemand Inc. prostredníctvom dcérskej firmy Hagold Hefe GmbH Wien. Od 31.7.2003 existuje pod názvom Old Herold Hefe s.r.o.. Z obchodných dôvodov sa zachoval pôvodný názov firmy aj obchodná značka „Trenčianske pekárské droždie“.

Sódovkárne

Vynálezcom výroby sódovej vody je Slovák Jedlík. Jej používanie sa rozšírilo v priebehu 19. storočia. Čoskoro sa rozšírila a stala obľúbenou aj u nás. Zrejme bola zaujímavým podnikateľským artiklom.

Už v máji roku 1875 v Trenčíne existovala Zieglerova výrobná sódovej vody. Stála na rohu ulice Horný Šanec a Hollého ulice, na adrese nám. sv. Anny 5. (Hollého ulica zanikla pri prestavbe Hviezdoslavovej ulice okolo r. 1974. Budova sódovkárne zanikla skôr, už pri výstavbe novej budovy mestského bytového podniku, ktorú postavili na mieste bývalej sódovkárne). V čase prvej Slovenskej republiky sa novým vlastníkom továrne stal Ján Božík (a spol.), dovtedajší Zieglerov zamestnanec.

Po prvej svetovej vojne boli v Trenčíne aj ďalšie výrobné sódovej vody:

J. Vyskočil na Váhovej (neskôr Pribinovej) ulici vyrábal sódovú vodu a "limonády" aj skladoval pivo. V r. 1924 mal filiálku - sklad piva na Štefánikovej 26. (1936). Uvádza sa aj Rudolf Vyskočil.

Ďalšia výrobná sódovej vody bola na Električnej ulici č. 7, na okraji tzv. Kollárovej štvrte. Majiteľ bol pán Brunclík, zať majiteľa skladu piva Vyskočila. V r. 1943 bola majiteľkou Anežka Lukášková.

Sódovú vodu a malinovky vyrábala aj Herbaria na Štefánikovej ulici.

Výroba sódovej vody bola jednoduchá: do vody sa cez redukčný ventil nadávkoval kyslíčnik uhličitý z tlakovej kovovej fľaše (typicky 40 litrovej).

K spotrebiteľom sa sódová voda dostávala v dvoch historických charakteristických baleniach, ktoré dnes môžeme vidieť iba u zberateľov:

- vo väčších čírych sklenených fľašiach (azda 1-2 litre) s hliníkovou hlavicom s výpusťou rúrkou nasmerovaniu nadol a vyčnievajúcou páčkou ventilu, ktorej stlačením sa sódovka z fľaše dávkovala

- čírou sklenou fľašou veľkosti pivovej, ktorá mala v hrdle jednoduchý ventil tvorený sklenou guľkou tesniacou do gumového krúžku vloženého do vnútorného zápichu v sklenom hrdle fľaše. Tlak vo fľaši guľku tlačil nahor k tesneniu, a pre vypustenie celého obsahu bolo treba guľku zatlačiť do vnútra fľaše. Aby sklaná guľka v prázdnej fľaši príliš nehrkala, jej pohyb v hrdle fľaše bol obmedzený charakteristickým zúžením hrdla.

Obidva typy fliaš boli prirodzene vratné, zrejme sa za ne platila záloha. Keď sa tá menšia fľaša nedopatrenám rozbila, sklená guľka z nej ešte dlho slúžila deťom na hranie.

Časom sa sóda vyrábala aj vo veľkospotrebitel'skom balení do kovových fliaš a bola bežným artiklom napríklad v cukrárnach, pohár stál po Gottwaldovej mene 5 halierov. Niektoré väčšie podniky si pre svojich zamestnancov sami vyrábali sódovú vodu, napríklad Merina ešte aj v r. 1980.

Prvá trenčianska nábytková továreň

V južnej časti Trenčína, na pozemku nazývanom zrejme podľa svojho majiteľa Toscano, kde kedysi boli jazdecké kasárne, v roku 1892 Trenčania S. Višňovský a H. Coufal založili továreň na výrobu nábytku s parným pohonom. Stála na Soblahovskej ul. 4, na južnej strane križovatky terajších ulíc Legionárska, Dolný Šanec, Soblahovská. Pri výstavbe továrne pravdepodobne využili niektoré vhodné časti objektov bývalých kasární.

V roku 1897 (iný údaj: 1907) bol jej názov zmenený na Prvá trenčianska nábytková a drevospracujúca továreň. Mala vzorkovňu aj výrobu, ale prevažne vyrábala na objednávky, nie na sklad. V roku 1901 vlastníctvo továrne prevzal Armin Mahrer. V rokoch 1905, 1909, 1911 boli v továrni štrajky. Po zavedení elektriny v meste sa aj továreň prerobila z dovtedajšieho parného na elektrický pohon. V továrni vyrobili nábytok v biedermeierskom štýle do nového horela Erzsébeth (1901). Po postavení nového mestského domu (1937) do jeho zasadačky vyrobili stoly a stoličky, ktoré sa používajú doteraz. V roku 1930 dobová reklama uvádzala názov Prvá trenčianska továrňa na nábytok a drevený tovar, predtým Armin Márer; ponúkala výrobu prvotriedneho nábytku všetkého druhu: spálne, jedálne, panské pokoje a tiež kancelárske zariadenie. Šesť rokov neskôr (1936) už mala názov Prvá trenčianska nábytková továrňa, jej majiteľom bol Jozef Knöpfelmacher a vyrábala nábytok každého druhu: spálne, jedálne, kuchynský, kancelársky.

Od r. 1939 bol majiteľom Prvej trenčianskej nábytkovej továrne J. Repka a spol. Ďalší osud továrne sa nemohol líšiť od iných: po vojne nútená správa, po r. 1948 znárodnenie. Vznikla z nej starším Trenčanom dobre známa nábytková továreň Družba, ktorá na pôvodnom mieste pokračovala vo výrobe nábytku. Neskôr sa presťahovala do Zlatoviec ku Kasárenskej ulici. Pôvodné priestory boli istý čas prázdne a nevyužité, ale potom budovy zbúrali. Na mieste bývalej nábytkovej továrne postavili okolo r. 1980 jednoposchodové nákupné stredisko s bunkrom v podzemí, ktoré dostalo meno podľa posledného mena továrne Družba. O niekoľko rokov vedľa neho postavili vysokú novú budovu riaditeľstva Vodných elektrární, potom ešte nevelkú bodovu pracoviska Národnej banky.